

Rezultati zaštitnoga arheološkog istraživanja prapovijesnog i ranosrednjovjekovnog naselja Virovitica – Đota 2005.

Results of Rescue Archeological Excavation on Prehistorical and Early Middle Ages Settlement Virovitica – Đota 2005

Prethodno priopćenje / Preliminary report

Daria Ložnjak Dizdar

Primljeno/Received: 15. 1. 2006.

Prihvaćeno/Accepted: 21. 2. 2006.

Zaštitnim arheološkim istraživanjem na lokalitetu Virovitica-Đota otkriven je sjeverni rub naselja i istraženi su ukopani objekti, jame i stupovi iz vremena starijeg željeznog doba i ranog srednjeg vijeka. Pokretna arheološka građa zastupljena je keramikom, litičkim nalazima te s nekoliko ulomaka željeznih predmeta. Najveća količina pronađene keramike može se datirati u kasno brončano doba, odnosno na početak kulture polja sa žarama i potječe iz naplavinjskog sloja koji je nataložen ispiranjem najvišeg dijela naselja koji nije bio zabvačen ovim istraživanjima. Istražena infrastruktura naselja svjedoči o privredi i načinu života stanovnika iz starijeg željeznog doba i ranog srednjeg vijeka, dok keramika ukazuje i na postojanje kasnobrončanodobnog naselja. Nalazište Virovitica-Đota uklapa se u mrežu kasnobrončanodobnih i ranosrednjovjekovnih naselja u Podravini, dok ustanovljeno stariježeljeznodobno naselje upotpunjava sliku naseljenosti sjeverne Hrvatske u željeznom dobu.

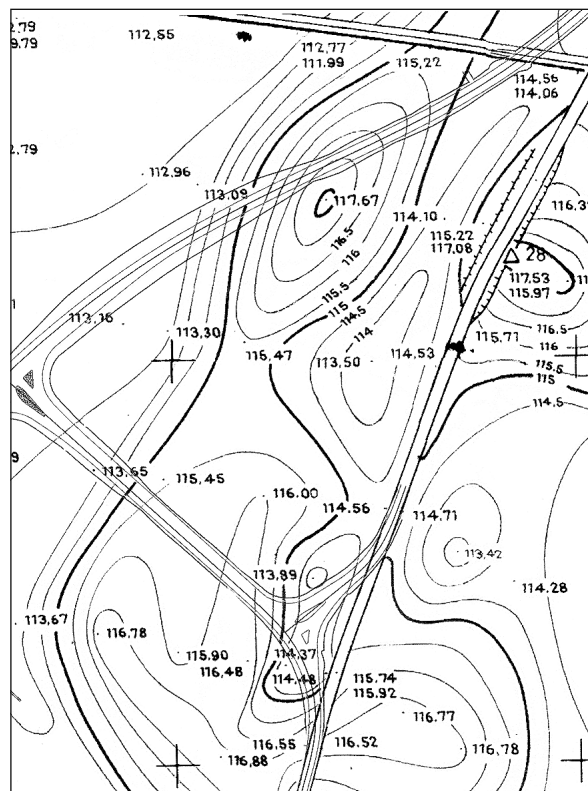
Ključne riječi: Virovitica - Đota, naselje, keramika, kasno brončano doba, starije željezno doba, rani srednji vijek

Key words: Virovitica - Đota, settlement, pottery, Late Bronze Age, Early Iron Age, Early Middle Ages

U razdoblju od 4. do 16. svibnja 2005. Institut za arheologiju izvršio je zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Virovitica - Đota¹. Nalazište je smješteno na trasi buduće spojne ceste između današnje ceste Virovitica - Barcs i buduće zapadne zaobilaznice. Lokalitet se nalazi na zapadnoj strani magistralne ceste Virovitica - Barcs na poljoprivrednom zemljištu. Nalazište se smjestilo na izduženoj pjeskovitoj gredi, orijentacije sjever-jug koja je sa zapadne i istočne strane omeđena izrazito niskim i plavnim područjem, što ju je činilo izuzetno povoljnom za naseljavanje (karta 1). Najveća koncentracija nalaza je na samom vrhu izdužene grede, tako da buduća trasa spojne ceste prolazi rubnim dijelom nalazišta.

Terenskim pregledom položaja Đota pronađeni su keramički ulomci koji se mogu datirati u razdoblje kasnoga brončanog doba, odnosno u stariju fazu kulture polja sa žarama. Uočeni su i ulomci keramičkih posuda koji pripadaju srednjovjekovnom razdoblju.

¹ Zaštitna arheološka istraživanja provela je ekipa Instituta za arheologiju. Stručna voditeljica istraživanja je mr. sc. Daria Ložnjak Dizdar. U istraživanjima su sudjelovali: dr. sc. Marko Dizdar, dr. sc. Tajana Sekelj Ivančan i mr. sc. Tatjana Tkalčec. Kristina Jelinčić, stručna suradnica - dokumentaristica iz Instituta za arheologiju načinila je cjelokupnu arheološku i nacrtnu dokumentaciju. Iz Arheološkog muzeja u Zagrebu sudjelovala je mr. sc. Jacqueline Balen, a iz Dvora Trakošćan Siniša Krznar, dipl. arh. te nezaposleni diplomirani arheolozi Kristina Turkalj i Tomislav Hršak. Od studenata arheologije sudjelovali su Hrvoje Vulić i Tihomir Percan. Pri istraživanjima je bila prisutna i arheologinja Gradskog muzeja Virovitica Silvija Salajić. Istraživanja su trajala 10 radnih dana. Zemljani iskop izvršen je na dva načina: 1) humus je skidan strojno, bagerom kojeg je osigurao investitor, Hrvatske ceste d. o. o., 2) ručni iskop kojeg je obavljalo 29 radnika iz Virovitice, Orešca, Suhopolja, Zvonimirova, Gačišta i Lukača.

Karta 1. Položaj nalazišta Virovitica - Đota s istraženim dijelom trase zapadne zaobilaznice

Map 1. Location of the Virovitica-Đota site with the excavated part of the route of the western ring-road

Sl. 1. Istraženi sektori III. i IV., pogled prema jugu
Fig. 1. Excavated sectors III and IV, southward view

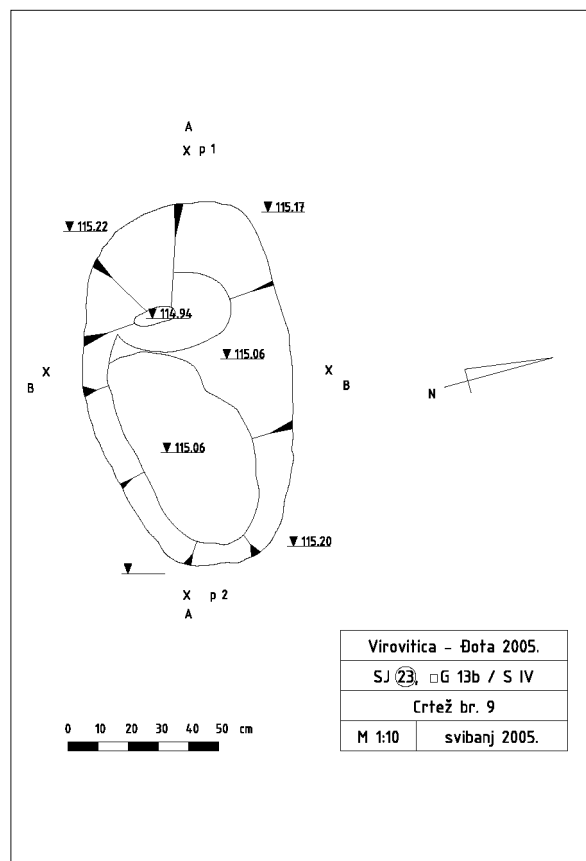
Arheološkim istraživanjima obuhvaćena je površina od 3960 m². Načinjena je kvadratna mreža veličine 5 x 5 m, orijentirana prema sjeveru, gdje je istraživanjima zahvaćena površina od A-C/18-20 do P-R/4-6 kvadranta. Istraživalo se prema sektorima koji su bili dužine 20 i širine 22 m. Istraženo je devet takvih sektora (Sl. 1). Dubina iskopa prosječno je iznosila oko 0,40 m, a mjestimično i dublje radi prirodnog kanala.

Osim humusa, koji je označen kao SJ 1, od slojeva su zamijećeni još SJ 2 koji predstavlja glinastu zdravicu u istočnim i pjeskovitu zdravicu u zapadnim sektorima te SJ 3 kojim je označena masna smeđa zemlja što se taložila ispiranjem višeg dijela prirodne grede, na kojoj je smješten lokalitet, u prirodni kanal koji je dijelom obuhvaćen zaštitnim istraživanjima. Dubina iskopa pri praznjenju prirodnoga kanala na nekim mjestima doseže i do 0,80 m.

Kako se radi o jednoslojnom lokalitetu, čiji je kulturni sloj uništen poljoprivrednom eksploatacijom zemljišta, pronađeni su samo ostatci ukopanih objekata i prirodno nataložen sloj koji je ispiranjem i oranjem dospio u prirodni kanal. Od ukopanih objekata zamijećene su jame koje su zapunjene taloženjem zemlje i u kojima je pronađeno ostataka kućnog lijepa te ulomci keramike. Istraženo je šest takvih jama.

Od pokretne arheološke građe izdvajaju se dvije veće i jedna manja skupina nalaza: kasnobrončanodobni te ranosrednjovjekovni nalazi. Kasnobrončanodobni nalazi mogu se podijeliti na ulomke keramičkih posuda, lijep, litičke nalaze i brončani predmet. Izdvojeni su i rijetki ulomci stariježeljeznodobne keramike. Ranosrednjovjekovnim nalazima pripadaju ulomci keramike, lijep i željezni predmet.

Od kasnobrončanodobne keramike mogu se izdvojiti lonci zaobljenog tijela, zdjele zaobljenog tijela i uvučenog ruba, zatim zdjele na nozi, šalice S-profiliranog tijela, keramika ukrašena buklima... Vanjska i unutarnja

Sl. 2. Crtež ranobrončanodobne jame SJ 23
Fig. 2. An illustration of the Early Bronze Age pit SU 23

površina su smeđe, oker ili crne boje, najčešće glatke površine. Prema oblicima keramike iz kasnoga brončanog doba, istraženi dio naselja može se datirati u stariju fazu kulture polja sa žarama, odnosno pripisati grupi Virovitica, što bi značilo u 13. i 12. st. pr. Kr. Za keramografiju grupe Virovitica karakteristične su zdjele na nozi i zdjele S-profiliranog tijela, zatim zdjele uvučenog neukrašena ruba, a od ukrasa bukli. Upravo su opisani keramički nalazi najbrojniji u SJ 3 kojom je bio zapunjen prirodni kanal.

Rijetki ulomci stariježeljeznodobne keramike pripadaju zdjelama uvučenih rubova, crne su boje, polirane površine i ukrašene žljebovima. Iz istog vremena potječu i keramički utezi i pršljeni koji su služili pri tkanju. Utezi su piramidalnog oblika, dok su pršljeni bikoničnoga ili stožastog oblika te su ukrašeni. Pronađen je i ulomak keramičkoga grijacha.

Od kamenih alatki pronađena je jedna nedovršena strelica, sječivo, grebalo i dosta odbojaka koji svjedoče o izradi tih alatki u naselju. Pronađeno je i više ulomaka kamenih žrvnjeva koji svjedoče o preradi hrane u naselju. Nakon izvršenih petrografskih analiza više će se moći zaključiti o mogućim izvorima kamena i namjeni nekih ulomaka s tragovima ljudske djelatnosti koji su pronađeni u naselju. Osim petrografskih analiza, izvršit će se i arheobotaničke analize za prikupljene uzorke sjemenki i koštica. Načinjene su i C¹⁴ analize iz prikupljenih uzoraka ugljena, pri čemu su dobiveni vrlo zanimljivi rezultati². Naime, uzorci koji su poslani na analize potječu mahom iz zapuna jama i ognjišta koji nisu obilovali nalazima i datiraju, prema C¹⁴ analizama, u 7. i 6. st. pr. Kr. (703-541BC). S obzirom na veću količinu kamenih alatki koje su se upotrebljavale i u

2 Radiokarbonske analize načinjene su u laboratoriju pri Christian-Albrechts-Universität u Kielu (KIA 27940, 27942, 27944-27945)

kasno brončano doba, zanimljiv je rezultat radiokarbonske analize ugljena iz jame zapunjene sterilnom zemljom SJ 22 (sl. 2) koji je datira na početak brončanog doba (2308-2188BC)³. Kako u istraživanjima nisu pronađeni pokretni arheološki nalazi iz toga vremena, veća količina kamenih alati i datirani objekt ukazuju na moguću raniju naseljenost ovog položaja već, u ranome brončanom dobu.

Većina ranosrednjovjekovnih nalaza pripada keramičkim ulomcima koji potječu iz dvije jame i jednog pomoćnoga gospodarskoga poluukopanog objekta. Keramički oblici su lonci zaobljenog tijela i izvučenog ruba ukrašeni urezanim vodoravnim linijama i valovnicama. Vanjska i unutarnja površina su oker i smeđe boje i dosta zrnate i grube površine. Prema keramičkim oblicima ranosrednjovjekovni dio istraženog naselja može se datirati u 9. i 10. Nakon provedenih C¹⁴ analiza pougljenjenih greda i uzoraka ugljena uzetih iz jama, približe se može odrediti i apsolutno kronološki datirati istražen dio ranosrednjovjekovnog naselja, gdje se dvije jame mogu datirati u 10./11. st. (976-1040 AD), dok je jedan poluukopani objekt vjerojatno gospodarske namjene datiran u 7. st. (597-663 AD)⁴.

Nakon obavljenih zaštitnih arheoloških istraživanja, pregleda keramičkog materijala i obavljenih analiza C¹⁴, može se zaključiti kako je uzvišena greda na položaju Virovitica - Đota bila naseljena već početkom ranoga brončanog doba, zatim prema obilju keramičkog materijala iz SJ 3 intenzivnije u kasnom brončanom dobu. Istraženi prapovijesni objekti sadržavali su samo sporadične nalaze keramike, što ukazuje na to da su zapunjavani prirodnim putem, odnosno nisu iskorišteni kao jame za otpatke. Radiokarbonske analize pokazale su kako su oni pripadali stariježeljeznodobnom naselju, od kojeg su pronađeni samo sporadični nalazi keramike. Jame iz vremena ranoga srednjeg vijeka obilovale su keramičkom građom, a C¹⁴ analize poklapaju s tipološko-kronološkom analizom koje to naselje datiraju u 10./11. st.

Prema najvećem broju keramičkih nalaza, ovo nizinsko naselje otvorenog tipa može se pripisati grupi Virovitica i datirati u 13. i 12. st. pr. Kr. Nažalost, površina zahvaćena istraživanjima nije obuhvatila prostor središta kasnobrončanodobnog naselja, koje se vjerojatno nalazilo južnije od površine istraživanja. Kasnobrončanodobno naselje u Virovitici na položaju Đota uklapa se u mrežu istodobnih naselja smještenih na uzdignutim gredama uz dravsku ravnicu na prostoru od Koprivnice do Slatine, kao što je ustanovljeno terenskim pregledima i pokusnim istraživanjima posljednjih godina (Sekelj Ivančan, Belaj 1998; Tkalčec, Dizdar, Kovačević 2003; Ložnjak Dizdar 2005, 29-30). Nalazi iz naselja otkriveni terenskim pregledima indicirali su kontinuitet trajanja virovitičke grupe i u vrijeme grupe Zagreb-Vrapče, o čemu ima dobro potkrijepljenih hipoteza u novijoj literaturi (Dular 2002). Rezultati istraživanja naselja na položaju Đota išli bi u prilog takvoj hipotezi, iako ovdje prevladava keramika virovitičkih obilježja: S-profilirane zdjele, keramika ukrašena buklima, neukrašene zdjele zaobljenog tijela i uvučenoga ruba, zdjele na nozi, dok je keramika s obilježjima Baierdorf-Velatice rjeđa; zdjele zaobljenog tijela i uvučenoga ruba ukrašene vodoravnim i kosim fazetiranjem, šalice... Prema takvu omjeru nalaza može se zaključiti kako su kasnobrončanodobni stanovnici na ovom području obitali na prijelazu 13. u 12. st. pr. Kr., odnosno krajem Virovitica I. i početkom Virovitica II. faze.

Otkriveni dio infrastrukture s pokretnim arheološkim nalazima (žrvnjevi, pršljeni) svjedoči o svakodnevnom životu i privredi stariježeljeznodobnih stanovnika. Rijetki ulomci halštatske keramike upućuju na stariju fazu starijega željeznog doba. Zabilježeni sjeverni rub stariježeljeznodobnog naselja upotpunjava prilično oskudnu sliku naseljenosti ovog kraja u to vrijeme. Zasad su halštatski lokaliteti zabilježeni tek terenskim pregledima u okolici Suhopolja, i to na Ivancu u Lipovcu i na Luki u Orešcu (Salajić 2001, 10).

Istraženi rubni dio ranosrednjovjekovnog naselja datira se u prijelaz 9. na 10. st. i predstavlja isto nizinsko naselje otvorenog tipa kakva su sustavnim i pokusnim istraživanjima te terenskim pregledima otkrivena u posljednje vrijeme na području zapadno od Virovitice, u okolici Koprivnice (Sekelj Ivančan, Tkalčec, Šiljeg 2003; Sekelj Ivančan 2005a, Sekelj Ivančan 2005b).

Zaštitnim arheološkim istraživanjem na položaju Virovitica - Đota dobiveni su dragocjeni podatci o stariježeljeznodobnom i ranosrednjovjekovnom naselju koji se isprepliću u svojoj vodoravnoj stratigrafiji. Osim podataka o izgledu sjevernog ruba obaju naselja, vrlo su važni podatci o samom njihovom datiranju na osnovi tipološko-kronološke analize pokretne arheološke građe, jer se radi o razdobljima iz kojih su vrlo rijetki podatci upravo o naseljima, infrastrukturi i načinu života. Uz dobivene mnogostruke informacije o svakodnevnom životu njihovih, kako stariježeljeznodobnih tako i ranosrednjovjekovnih stanovnika, dragocjene su i analize C¹⁴ ugljena iz zatvorenih cjelina jer su ukazale i na raniju naseljenost na početku brončanog doba, dijelom su opovrgnule tipološko-kronološku analizu najveće količine nalaza kasnobrončanodobne keramike koja nije u vezi s istraženom infrastrukturom stariježeljeznodobnog naselja iz kojeg su oskudni nalazi pokretne građe te su potvrdile tipološko-kronološku analizu ranosrednjovjekovnih istraženih jama s obiljem keramičkih nalaza.

Ove spoznaje svakako će obogatiti i arheološku sliku virovitičkoga kraja, tim više što se radi o naselju koje je egzistiralo tijekom nekoliko razdoblja. Podatci o naseljenosti ovog kraja u ranom brončanom i starijem željeznom dobu su izuzetno rijetki, dok je zabilježeno naselje virovitičke grupe kulture polja sa žarama samo nekoliko kilometara udaljeno od samoga eponimnog lokaliteta Virovitica-Ciglane. Ranosrednjovjekovno naselje uklapa se u rasprostranjenu mrežu ranosrednjovjekovnih lokaliteta na prostoru srednje Podravine, što sve zajedno obogaćuje prošlost virovitičkoga kraja koja će biti dopunjena s nekim novim spoznajama.

Literatura

- Dular J. 2002, Dular J., Šavel I., Tecco Hvala S., 2002, Oloris pri Dolnjem Lakošu, u: *Bronastodobno naselje Oloris pri Dolnjem Lakošu*, OIAS 5, Ljubljana, 13-142.
- Ložnjak Dizdar D., 2005, Naseljenost Podravine u starijoj fazi kulture polja sa žarama, *PrilInstArheolZagrebu* vol. 22, Zagreb, 25-58.
- Salajić S., 2001, *Arheologija virovitičkog kraja*, Virovitica, katalog izložbe.
- Sekelj Ivančan T., Belaj J., 1998, Probno sondažno iskopavanje u selu Zvonimirovu godine 1998., *ObavijestiHAD* 3/XXX, Zagreb, 112-117.
- Sekelj Ivančan T., Tkalčec T., Šiljeg B., 2003, Rezultati analize ranosrednjovjekovnih nalaza i nalazišta u okolici Torčeca, *PrilInstArheoloZagrebu* vol. 20, Zagreb, 113-130.
- Sekelj Ivančan T. 2005a, Probna arheološka istraživanja na položaju Blaževo pole 6, AIA I, 40-44.
- Sekelj Ivančan T. 2005a, Torčec, Ledine 2004. - ranosrednjovjekovno naselje, AIA I, 45-49.

3 KIA 27941

4 KIA 27939, 27943 i 27946-27947

Tkalčec T., Dizdar M., Kovačević S., 2003, Arheološko rekognosciranje zaobilaznice Slatine i obilaznice vodocrpilišta Medinci, ObavijestiHAD 2/ XXXV, Zagreb, 70-77.

Summary

In archaeological rescue excavations at the Virovitica–Đota site, the northern periphery of a settlement from the Early Iron Age and the Early Middle Ages was unearthed. After the archaeological rescue excavations, analysis of the ceramic artefacts and 14C analyses, the conclusion can be made that the elevated terrace at the Virovitica–Đota site was populated as early as the beginning of the Early Bronze Age, and then on account of abundant ceramic objects from SU 3 more intensely in the Late Bronze Age. The excavated prehistoric constructions contained only sporadic ceramic finds, suggesting that they were filled naturally, i.e. that they were not used as refuse pits. Radiocarbon analyses have shown that they belonged to an Early Iron Age settlement, from which only sporadic ceramic finds were unearthed. Pits from the

Early Middle Ages were abundant in pottery artefacts, and 14C analyses⁵ overlap with the typological and chronological analysis dating the settlement to the tenth/eleventh centuries.

Archaeological finds are represented by pottery, lithic finds and several fragments of iron objects. Most of the pottery can be dated to the Late Bronze Age, i.e. the beginning of the Urnfield culture, and it originates from the alluvial layer, settled by washing out the highest part of the settlement, which was not excavated. The Late Bronze Age settlement in Virovitica at the Đota site fits into the network of simultaneous settlements positioned on elevated terraces in the Drava valley in the zone from Koprivnica to Slatina, as past field surveys and trial excavation have shown (Sekelj Ivančan, Belaj 1998; Tkalčec, Dizdar, Kovačević 2003; Ložnjak Dizdar 2005, 29-30). The excavated settlement infrastructure testifies to the economy and life-style of the population of the Early Iron Age and the Early Middle Ages, whereas pottery suggests the existence of a Late Bronze Age settlement. The Virovitica–Đota site fits into the network of Late Bronze Age and Early Middle Ages settlements in Podravina, whereas the identified Early Iron Age settlement completes the picture of human habitation in northern Croatia in the Iron Age.

⁵ Radiocarbon analyses were conducted in the Christian Albrechts University laboratory in Kiel (KIA 27939- 27947).